

Cercetările arheologice din pronaosul bisericii "Sf. Nicolae și Dionisie Areopagitul" , din Telești, județul Gorj, din anul 2018.

Vasile Marinoiu^{*}

Summary: The preventive archaeological research from the pronaos of the "Saint Nicholas and Dionissos Areopagyt,, Church from Telești village, Gorj county, took place in 2018, They were caused by the restoration and consolidation of the structure, the replacement of its cement floor and the restoration of its roof.

Two sections were crossed in the church's pronaos. In these sections, specialists found two undercrofts with relics from the aristocrat Bălăcescu family who were the monument's founders.

In the northern section of the pronaos was discovered the relics of a member of the founders who ha don one of the fingers a seal ring made of silver. The ring probably belonged to Matei Bălăcescu, who is mentioned as the Ruler of Oltenia between 1737 – 1738. The symbols from the ring's seal are somewhat chimercial with various drawings (a raven with the cross in its pecker, an eagle with spread wings, a hipogryf, a crown etc.)

Key Words: Medieval historic monument, Bălăcescu family, preventive archa.eological research, undercrofts with relics, seal ring.

^{*} Arheolog dr., Muzeul Județean Gorj "Alexandru Ștefulescu,, ,email: mvasile48@yahoo.com

Satul Telești aparține de comuna cu același nume din județul Gorj și se află la 15 km vest de municipiul Târgu Jiu și la cca. 300 m nord de drumul național DN 67 Târgu Jiu – Motru – Drobeta Turnu Severin, pe malul drept al râului Bistrița.

Biserica are hramul "Sfântul Nicolae și Dionisie Areopagitul,, fiind ctitorie a familiei boierilor Bălăcești,¹ din anul 1747, pe locul uneia mai vechi, se află în satul Teleștii de Jos (sau Șomănești, cum mai este amintit în documentele mai vechi).

Are plan triconc, cu două turlle (pe pronaos și naos) și o absidă pe peretele de nord în dreptul pronaosului, care adăpostește o scară circulară (colimacon), pentru accesul la „tainiță” (o cameră de refugiu) și la turla de pe pronaos.

Pisania sculptată în piatră pe lintelul de deasupra ușii de intrare în biserică, arată: „ În numele Tatălui și al Fiului și al sfântului Duh sau zi//dit și înălțat această sfântă bisiarică di(n) temelie de // dunnealor boiarii Bălăcești: întru lauda sfințil//or Arhieriei Nicolae Arhiepiscopul Mirelor și Dioni//sie Ariopagit. în zilele prialuminatei D(o)mn Io Cos//tandin Nicolae Vo(i)vod cu blagoslovenia preasfinții sale // părintelui chir Climent episcop Răm(nicului) și cu toată chieltu//iala Dumniilor: întâiu sfinția sa părintele Dionisie arh(imandrit)// igumen Hurezului și a dumneaei jup(ânița) Maria logofe//tiasa sora sfinții sale și a dumniilor (ju)pan Costandin// vor(ni)c i pan Matei i pan Fota frații sfinții sale cu toți// s-au nevoit și s-au ostenit și cu cheltuială s-au îndemnat până// s-au săvârșit și întrânsa ctitori adevărați sânt întru tot nea // mul dumnealor veacinică pomenire și s-au isprăvit la liat 7255 (1747) m(ea)s(i)ț(a) (luna) ag(ost),,.²

În interiorul naosului, pe peretele de vest, este pictat pomelnicul zugravilor: „Această sfântă biser(i)că s-au zugrăvit de mânele cele de țărănă: Ioan, Iancu zugravi, Iane, Matei, Ioan și s-au început a să zugrăvi din luna mai 13 și s-au săvârșit la sep(tembrie) 15 leat 7258 <1749 >. Și noi vom muri iară lucru va rămănea în viaci,,.

Acești zugravi proveneau din vestita Școală de la Hurezi, binecunoscută celui de-al doilea egumen al aceastei mănăstiri, gorjeanul Dionisie Bălăcescu. Pictura exterioară se observă în pridvor, unde este reprezentată scena Judecării de Apoi (*Dreapta și înfricoșata judecată*), Deisis, apoi Raiul (Isac, Avram, Iacov, cetele mucenicilor, arhanghelilor, apostolilor și proorocilor), Iadul (cu scene moralizatoare, evrei, turci, Nabucodonosor, iar în dreapta, într-un medalion octogonal, este reprezentat *Satana cel Mare*), iar pe boltă, în tondo rotund, este reprezentat Iisus binecuvântând, înconjurat de semnele zodiacale și simbolurile evangheliștilor. Tot în pridvor mai este reprezentată și o scenă laică (inedită), o horă a domnițeloracompaniate de doi lăutari (unul cu trâmbița și al doilea cu lăuta), având ca titlu: „*Laudă pre Domnul în trâmbiță și alăută*”.

¹ Ștefan D. Grecianu, *Genealogiile documentate ale familiilor boierești*, vol. I, București, 1913, p. 249 – 252.

² Alex. Ștefulescu, *Gorjul istoric și pitoresc*, Târgu Jiu, 1904, p. 237.

În exterior, pe fațada de vest a pridvorului, este reprezentată icoana de hram a bisericii cu cei doi sfinți. Arcadele semicirculare ale turelor, cornișele, brâul și chenarele ferestrelor ce încadrează ancadramentele sculptate ale acestora, sunt decorate cu ornamente florale și vegetale, pictate în roșu și verde. Brâul profilat semicircular, este încadrat de două rânduri de denticuli din cărămidă, pictați în roșu și verde. Se pare că arcaturile din registrul superior al bisericii, ar fi fost zugrăvite cu diferite personaje biblice, dar reparațiile ulterioare ale bisericii au dus la distrugerea lor³ și la văruierea în alb a exteriorului. Registrul inferior este format dintr-o serie de panouri dreptunghiulare. Ancadramentele ferestrelor și ușii bisericii sunt împodobite cu motive vegetale și florale sculptate în piatră.

1. Biserica cu hramul „Sf. Nicolae și Dionisie Areopagitul” din Telești (1747).

³ *Idem*, p. 234.

2. Pomelnicul zugravilor bisericii din Telești.

3. Pisania și ancadramentul sculptat în piatră al bisericii din Telești.

Cercetările arheologice desfășurate în anul 2018 de către arheologi de la Muzeul județean Gorj "Alexandru Ștefulescu,, din Târgu Jiu, au fost determinate de lucrările de restaurare a monumentului: lucrări de înlocuire a învelitorii (cu tablă de aramă), dar mai ales de consolidare a fundației bisericii și înlocuirea pardoselii din ciment cu alta din piatră.

Cunoscând faptul că în pronaosul bisericii erau înmormântați mai mulți membri ai familiei Bălăcescu, ctitorii bisericii, am considerat că este necesară o supraveghere arheologică în această zonă.

Ctitorii zugrăviți în frescă la 1749, sunt prezentați pe pereții pronaosului. Astfel, în dreapta intrării, pe peretele de vest, sunt pictați:

1. *Dionisie arhimandrit și egumen sfintei mănăstiri Hurezii, sân (fiul lui) Fota Căpitan Bălăcescu;*
2. *Fota Căpitan Bălăcescu;*
3. *Jupânița ego (lui) Stanca.*

La stânga intrării în pronaos, pe peretele de vest, sunt pictați:

4. *Costandin Bălăcescu vornicu sân Fota căpitan*. El ține în mâini macheta bisericii împreună cu fratele său Dionisie arhimandrit Bălăcescu.
5. *Jupânița ego Sanda*.
6. Copii: *Niculae, Iordache, Dumitrașco, Dinu, Maria*.

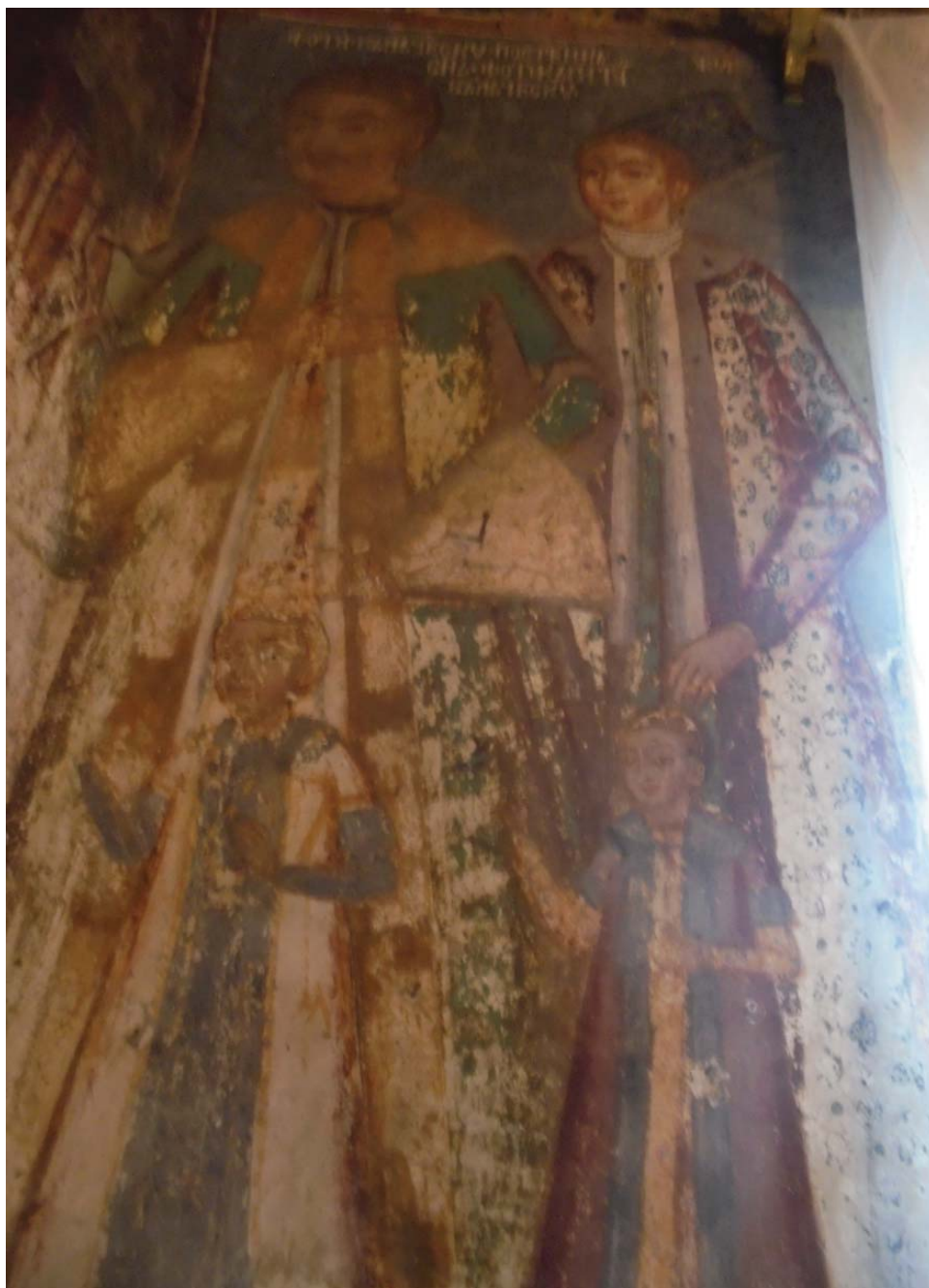
Pe peretele de sud al pronaosului sunt pictați:

7. *Iane Dâmboviceanu vel clucer* (ginerele lui Fota căpitan).
8. *Jupânița ego Maria clucereasa* (fiica lui Fota căpitan Bălăcescu)

Pe peretele de sud al pronaosului sunt pictați:

9. *Fota Bălăcescu postelnic sân Fota căpitan Bălăcescu.*
10. *Jupânița ego Stanca.*
11. *Copii: Ioniță, Matei.*

Pe peretele de nord al pronaosului, sunt pictați:

- 12. *Matei Bălăcescu sân Fota căpitan Bălăcescu.***
- 13. *Jupânița ego Safta.***
- 14. *Copii: Eordache, Manda, Costandin, Gheorghe.* ⁴**

⁴ *Idem*, p. 238.

Fota căpitan Bălăcescu a slujit domnitorilor Șerban Cantacuzino și Constantin Brâncoveanu, cu primul participând în tinerețe la asediul Vienei , alături de oastea turcească, în anul 1683.

Fiii acestuia, în frunte cu Dionisie arhimandrit și egumen al mănăstirii Hurezi, vor fi și ctitorii bisericii din Telești (Șomănești) din 1747, dar și al bisericii cu hramul ”Toți Sfinții,, din Baia de Fier, județul Gorj , construită în 1749.

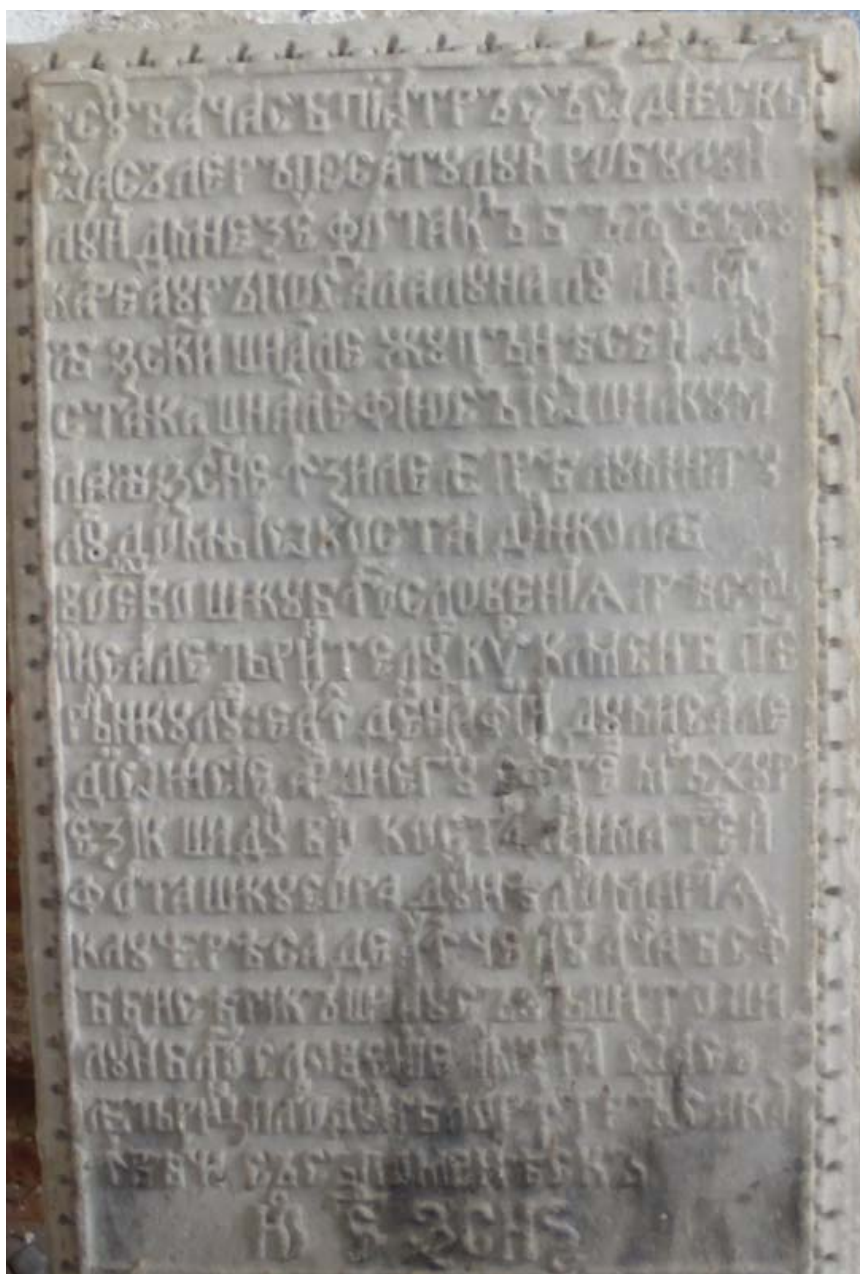
Arhimandritul Dionisie Bălăcescu, monah învățat și cu rafinat simț artistic, va fi cel de-a treilea egumen al mănăstirii Horezu, între anii 1734 și 1783, el fiind vestit mai ales, prin realizarea în timpul egumeniei sale a chioșcului care-i poartă numele, din incinta mănăstirii, capodoperă sculpturală post-brâncovenească ridicat prin neîntrecuta măiestrie a pietrarului Iosif. Tot Dionisie este cel care va tipări și pune în circulație o ediție în trei volume a culegerii de povestiri ”O mie și una de nopți,,⁵

Tatăl său, Fota căpitan Bălăcescu, mama sa Stanca și un frate, Ioan, au fost înmormântați după 28 de ani de la moartea primului,, în pronaosul noii biserici, în partea de sud, ctitorie a fiilor săi din 1747, așa cum arată și inscripția de pe piatra tombală ce se află în biserică:

”Supt această piatră să odihnesc // oasăle răposatului robului // lui Dumnezeu Fota căpit<an> Bălăcescu // care au răposat la luna lui april<ie> 23 // leat 7228 < 1720> și ale jupânesei lui // Stanca și ale fiu său Ioan și acum // la leat 7255 < 1747> în zilele prealuminatu // lui domn Io Costandin Nicolae // voevod și cu blagoslovenia pre sfinț //ii sale părintelui Chir Climent ep<iscopul > // Râmnicului: S-au îndemnat fiii dumisale // Dionisie arh<imandrit > și egum<en> Sfintei măn<ăstiri> Hur // ezii și dum<nealor> Costandin i Matei i // Fota și cu sora dumnealor Maria // clucereasa de au început această sfâ<n> // tă bisiarică și au săvârșit-o și luând blagoslovenie au mutat oase // le părinților dumnealor întrânsa // în veci să să pomenească // iul<ie> 5 d<ni> (ziua) 7256 < 1748 > „.”⁶

⁵ Nicolae Iorga, *Studii și documente cu privire la Istoria Românilor*, vol XIV – *Hârtii din arhiva Mănăstirii Horezului - Mănăstirea Horezului: Dezvoltarea și viața ei*, București, 1907, p. XXVII – XXXII.

⁶ Alexandru Ștefulescu, *op. cit.* , p. 236 - 237.

4. Piatra de mormânt a lui Fota căpitan Bălăcescu , a soției sale Stanca și a fiului lor Ioan, așezată în pronaos în anul 7256 < 1748 >

În urma cercetărilor arheologice din anul 2018, s-a constatat că și în partea de nord a pronaosului, au fost înmormântați, probabil o parte din fiii lui Fota căpitan Bălăcescu cu soțiile și fiii acestora și chiar rude ale lor. Astfel, într-un document din 24 februarie 1756, Costandin Bălăcescu vornicul (unul din ctitorii principali ai bisericii), în schimbul efectuării pomenilor, parastaselor de-a lungul anilor și tot ce va fi necesar după moarte, primește ca danie o parte din moșia Bilugești, din partea vărului său Cornea Șomănescu ”...numai dumnealui să aibă după moartea mea să mă grijească cu toate câte ce vor trebui morței...ca pe un ficior de boiari și să m<ă> îngroape în bisearca dumnealui...”,⁷

Pentru consolidarea fundației bisericii s-au executat săpături până la nivelul tălpii fundației (adâncimea de 0,90 - 1,10 m), atât în zona de sud a pronaosului cât și în cea de nord.

În caseta executată în sudul pronaosului (dimensiuni 3,2 x 2,4 m) s-a descoperit o criptă cu oseminte umane, aparținând probabil celor trei personaje amintite în inscripția pietrei tombale, precum și a unui urmaș al acestora. Toate osemintele erau deranjate, în urma unor intervenții din secolele trecute, iar osemintele au fost grupate în diferite zone ale criptei. Cripta a fost zidită, cu cărămidă de epocă, încă de la jumătatea secolului al – XVIII-lea.

5. Caseta din zona de sud a pronaosului. Cripta cu osemintele lui Fota căpitan Bălăcescu, ale soției sale Stanca și ale fiului lor Ioan.

⁷ Idem, p. 239.

6. Caseta din zona de nord a criptei pronaosului.

În caseta executată în partea de nord a pronaosului (dimensiuni 3,4 x 2, 3 m), s-a descoperit o altă criptă, fără a fi zidită cu cărămidă, conținând osemintele a patru persoane, trei din ele deranjate, și grupate în diferite zone ale criptei, iar cea de-a patra se păstra scheletul aproape în întregime, fiind probabil ultima persoană înmormântată în biserică.

Lângă mâna stângă a acestuia s-a descoperit, la adâncimea de – 80 cm de la nivelul actual de călcare, un inel sigilar din argint. Acest tip de inele aveau o funcție dublă: bijuterie și aplicarea de sigilii. Este realizat prin batere la cald, veriga făcând corp comun cu placa, iar aceasta a fost gravată după cerințele comanditarului.

7. Inelul sigilar descoperit în mormântul din cripta de nord a pronaosului.

Simbolul sigilar este gravat direct în materialul din care este confecționat inelul. În câmpul plăcii este incizată o compoziție de tip himeric, cu reprezentarea mai multor simboluri sigilare.⁸

Inelul are veriga de formă circulară, semiovală în secțiune, placă dreaptă, de formă puțin ovală, ornamentată pe margine cu o serie de puncte circulare incizate ce urmează conturul plăcii.

Central, placa are gravate simbolurile sigilare ale familiei Bălăcescu. În partea superioară o coroană fleuronată, deschisă, cu baza elipsoidală, alcătuită dintr-o bandă frontală decorată cu ornamente sferice, din care se dezvoltă opt fleuroane. Sub ea, central, într-un medalion oval este gravată o pasăre (vultur), cu aripile desfăcute, flancată în stânga, de un corb ce stă pe o creangă, orientat spre dreapta, cu capul spre stânga, ce ține în cioc o cruce, iar în dreapta un grifon cu gura deschisă, spre dreapta.

Dimensiunile inelului sunt următoarele: Înălțime = 20,1 mm; diametrul plăcii = 17,5 - 16,4 mm; grosime verigă = 1,1 mm; grosime placă = 1,2 mm; greutate = 6,15 grame.

Inelul sigilar ar fi posibil să aparțină lui Matei Bălăcescu, unul din fiii lui Fota căpitanul și frate cu Ioan, Dionisie Arhimandritul egumenul mănăstirii Hurezi, Fota postelnicul, Costandin clucerul și Maria (căsătorită prima dată cu vornicul Ilie Otetelișanu, iar a doua oară cu clucerul Iane Dâmboviceanu).⁹

Presupunerea noastră se bazează și pe faptul că Matei Bălăcescu este pictat pe peretele de nord al pronaosului, deci și mormântul acestuia se afla în partea de nord a pronaosului, acolo unde s-a descoperit inelul sigilar.

Matei Bălăcescu este amintit ca ispravnic al județului Gorj în 1722, apoi, în timpul războiului turco-austriac din 1737 – 1739, este amintit ca ban al Olteniei, pus de turci în decembrie 1737 și până în octombrie 1738.¹⁰ Un act, din septembrie 1738, era semnat de *Matei Bălăcescu vel ban*. Din noiembrie 1738, turcii pun vechil în locul său, pe Constantin Argetoianu.

Concomitent, domnitorul Constantin Mavrocordat numește și el ca ban al Olteniei (octombrie 1737) pe serdarul Radu Comănescu.¹¹

⁸ Piesa a fost înregistrată în inventarul Muzeului Județean Gorj „Al. Ștefulescu”, din Târgu Jiu la nr. 32.280.

⁹ Ștefan Grecianu, *Genealogiile documentate ale familiilor boierești*, vol. I, București, 1913, p.340-341.

¹⁰ Ioan C. Filitti, *Banii și caimacamii Craiovei*, în *Arhivele Olteniei*, an. III, nr. 13, mai – iunie 1924, p. 213.

¹¹ Idem, *op cit.* nota 2, pg. 213 – ” cf. apelului către olteni al lui C. Mavrocordat din octombrie 1737,...